

ŞEYTAN TAŞLAMA

(bk. CEMRE).

ŞEYTÂNİYYE

(الشيطانية)

Muhalliflerince Şeytânüttâk diye anılan aşırı Şii Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. Nu'mân el-Ahvel'e (ö. 160/777 [?]) nisbet edilen Nu'mâniyye fırkasının diğer adı (bk. ŞEYTÂNÜTTÂK).

ŞEYTÂNÜTTÂK

(شيطان الطاق)

Ebû Ca'fer Muhammed b. Ali b. en-Nu'mân b. Ebî Tarife el-Beceli el-Ahvel es-Sayrafi el-Kûfi (ö. 160/777 [?])

İlk Şii kelâm âlimlerinden.

Becle kabilesinin mevlâsı olup gözündeki şaşılık yüzünden "Ahvel" lakabıyla anılır. Kaynaklarda babasının ve dedesinin isimleri farklı şekillerde gösterilmekte, bunların birçoğunda babasının adı Ali, bazılarında ise Nu'mân diye zikredilmektedir (meselâ bk. Nevbahtî, s. 78; İbnü'n-Nedîm, s. 218; Şeyh Müfid, s.204; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, s. 161-162). Bunun sebebi, küçük yaşta babasını kaybettiğinden dedesi Nu'mân tarafından yetiştirilmiş olmasıdır (Cezzâr, II, 825). Kûfeli olan Şeytânüttâk, Kûfe çarşılarından Tâkulmehâmîl'de sarraflık yapıyordu. Mesleğinde altın paraların sahte olup olmadığını bir bakışta anlayabilecek kadar maharet kazandığı için "Tâk çarşısının en zeki insanı" anlamındaki bu lakapla anılmıştır. Ancak bir bakıma yergi niteliği taşıyan bu lakabın mezhaplar arası tartışmalar sebebiyle kendi mensuplarıncâ "Sâhibüttâk", veya "Mü'minüttâk" lakaplarıyla değiştirilmesine özen gösterilmiştir. Hayatının bir kısmını Medine'de geçirdiği anlaşılan Şeytânüttâk'ın bazı Şii kaynaklarında Ali b. Hüseyin Zeynelâbidîn, Muhammed el-Bâkır ve Ca'fer es-Sâdık'la görüştüğü, özellikle Muhammed el-Bâkır'dan ders aldığı ve Ca'fer es-Sâdık'ın güvendiği öğrencilerinden biri olduğu belirtilir (Ebû Mansûr et-Tabersî, II, 367; Meclisî, XXIII, 6). Ayrıca Mûsâ el-Kâzım'ın yakın dostluğunu kazanmış, Hişâm b. Sâlim el-Cevâfiki ile birlikte Mûsâ el-Kâzım'ın imâmet makamına gelmesine katkıda bulunmuştur. Şeytânüttâk, 148-183 (765-799) yılları arasında ve büyük ihtimalle 160 (777) yılında vefat etmiştir.

Şeytânüttâk, II. (VIII.) yüzyılın ortalarında kelâmcılığıyla öne çıkan önemli Şii âlimlerinden biridir. İbnü'n-Nedîm onun zeki ve hazırcevap bir kelâmcı olduğunu belirtirken Şeyh Müfid, Ca'fer es-Sâdık tarafından övüldüğünü bildirmiştir. Kelâmla ilgili görüşlerinin olgunlaşmasında Şii âlimlerinden Zürâre b. A'yen, Hişâm b. Hakem ve Hişâm b. Sâlim el-Cevâfiki'den etkilendiği anlaşılmaktadır. Mu'tezile âimleri başta olmak üzere Mürcii ve Hâricî âimleriyle de karşılaşan Şeytânüttâk özellikle imâmet konusunda onlarla tartışmalarda bulunmuş ve bu konuda eserler yazmıştır. Eserleri günümüze ulaşmadığı için görüşleri kaynaklarda zikredildiği kadarıyla öğrenilebilmektedir. Eş'arî'nin kaydettiğine göre Şeytânüttâk, Allah'ın haddizatında cahil değil âlim olduğunu, nesne ve olayları ise takdir ve murat ettiği zaman bilebileceğini, O'nun takdir ve dilemesi olmadan "şey" (varlık) teşekkül etmediğinden bilmesinin mümkün görülmediğini ileri sürmüştür (*Maḳâlât*, s. 37). Şehristânî ise Şeytânüttâk'ın Hişâm b. Hakem'den etkilendiğini belirtir; ona göre ilâhî takdir irade anında vücut bulur, irade ise Allah'ın fiilinden başka bir şey değildir (*el-Milel*, I, 190). Şeytânüttâk ile hemşehrisi Ebû Hanîfe arasında önemli tartışmaların cereyan ettiği bilinmektedir.

Sünnî kaynakları Şeytânüttâk'ı özellikle teşbih konusundaki görüşleri sebebiyle ele alır. Allah'ın cisim değil insan sûretinde bir nur olduğunu iddia eden Şeytânüttâk bunun, "Allah Âdem'i sûreti üzere yarattı" ve, "Allah Âdem'i rahmânın sûreti üzere yarattı" meâlindeki hadislerde bildirildiğini (Buhârî, "İstîzân", I; Müslim, "Birr", I 15, "Cennet", 28) ve bu haberlerin tasdik edilmesi gerektiğini söyler. Ancak Şehristânî onun bu teşbih anlayışından döndüğünü nakleder (*a.g.e.*, I, 190-191). Ayrıca Şeytânüttâk İmâmîyye Şiâsı'nın imâmet doktrininin şekillenmesinde belirleyici rol oynamış, "bizzat nas ile tayin edilmiş Ehl-i beyt'ten bir imamın varlığı" şeklindeki vasiyet doktrinini ortaya koymuş ve bunun sistemleştirilmesinde önemli katkılarda bulunmuştur. Ca'fer es-Sâdık'ın vefatından sonra oğlu Mûsâ el-Kâzım'ın imam olduğunu kabul etmiş ve farklı görüşlere karşı çıkmıştır. Bazı Sünnî kaynaklarında kendisine Şeytâniyye diye bir fırka nisbet edilmekteyse de Şehristânî onun taraftarlarını Nu'mâniyye diye isimlendirmiştir (*a.g.e.*, I, 190).

Şeytânüttâk'a nisbet edilen eserler şunlardır: *Kitâbü'l-İmâme*, *Kitâbü'l-Ma'ri-fee*, *Kitâbü'r-Red 'ale'l-Mu'tezile fî imâ-*

meti'l-mefdûl, *Kitâbü'l-Cemel fî emri Talha ve'z-Zübeyr* ve *Âişe*, *Kitâbü İsbâti'l-vaşıyye*, *Kitâbü İf'al la tef'al*. Necâşî ayrıca *Kitâbü'l-İhticâc fî imâmeti emîri'l-mü'minîn*, *Kitâbü Kelâmihi 'ale'l-Havâric*, *Kitâbü Mecâlisihî ma'a Ebî Hanîfe ve'l-Mürcci'e* adlı eserleri ona izâfe etmiştir (*er-Ricâl*, II, 203-204).

BİBLİYOGRAFYA :

Müsned, III, 17; Hayât, *el-İntişâr* (nşr. Muhammed Hicâzî), Kahire 1988, s. 36; Sa'd b. Abdullah el-Kummî, *el-Maḳâlât ve'l-fırak* (nşr. M. Cevâd Meşḳûr), Tahran 1963, s. 88-89; Nevbahtî, *Fıraku's-Şî'a* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülülüm), Necef 1355/1936, s. 78; Eş'arî, *Maḳâlât* (Ritter), s. 37, 51; İbnü'n-Nedîm, *el-Fihrist* (nşr. İbrâhîm Ramazan), Beyrut 1415/1994, s. 218-219; Şeyh Müfid, *el-İhtîşâs* (nşr. Ali Ekber el-Gaffârî – Mahmûd ez-Zerendî), Beyrut 1414/1993, s. 204; Bağdâdî, *el-Farḳ* (Abdülhamîd), s. 71; Ahmed b. Ali en-Necâşî, *er-Ricâl* (nşr. M. Cevâd en-Nâinî), Beyrut 1408/1988, II, 203-204; Ebû Ca'fer et-Tûsî, *el-Fihrist*, Beyrut 1403/1983, s. 161-162; a.mlf., *İhtiyârü ma'rifeti'r-ricâl* (nşr. Hasan Mustafavî), Meşhed 1348 hş., s. 185-191; Şehristânî, *el-Milel* (nşr. Ahmed Fehmî Muhammed), Beyrut 1413/1992, I, 190-192; İbn Şehrâşûb, *Me'âlimü'l-'ulemâ'* (nşr. M. Sâdık Âl-i Bahrülülüm), Beyrut, ts. (Dârü'l-edvâ), s. 95; Ebû Mansûr et-Tabersî, *el-İhticâc* (nşr. M. Bâkır el-Müsevî), Beyrut 1403/1983, II, 367, 379-381; Zehebî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ'* (nşr. Şuayb el-Arnaût v.dğr.), Beyrut 1997, X, 602-604; Makrîzî, *el-Httat*, Kahire 1987, II, 348, 353; İbn Hacer el-Askalânî, *Lisânü'l-Mizân*, Beyrut 1390/1971, V, 300-301; Şüsterî, *Mecâlisü'l-mü'minîn*, Tahran 1365 hş., I, 371-373; Meclisî, *Bihârü'l-enbâr*, Beyrut 1403/1983, X, 295-296; XXIII, 6; XLVII, 262, 343; *Hediyyetü'l-'ârifîn*, II, 8; Muhammed b. Ali el-Erdebîlî el-Garavî el-Hâirî, *Câmi'u'r-ruvât*, Beyrut 1403/1983, II, 208-209; *A'yânü's-Şî'a*, I, 22; Abdullah Ni'me, *Felâsifetü's-Şî'a*, Beyrut 1987, s. 505-507; Ebû'l-Kâsım el-Hûi, *Mu'cemü ricâlil-hadîs*, Beyrut 1409/1989, XVII, 302-304; Cezzâr, *Medâhilü'l-mü'ellifîn*, II, 825; D. Gîmaret, "Şaytân al-Ṭâḳ", *EI²* (İng.), IX, 409.

HALİL İBRAHİM BULUT

ŞEYYAD HAMZA

(ö. 749/1348-49'dan sonra)

Mutasavvîf şair.

Anadolu sahası Türk edebiyatının ilk şairlerindedir. Hayatı hakkında yeterli bilgi yoktur. M. Fuad Köprülü, Şeyyad Hamza'yı XIII. yüzyılda yaşamış bâtinî babalardan biri olarak tanıtır. Şeyyad lakabının şehirden şehire gezen Kalenderî, Haydarî, Babâî gibi bâtinî zümrelere mensup bir nevi "serseri derviş" (Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi*, s. 262; *KCs.A*, I/3 [1922], s. 183-184) ve "yalancı; mutrip" (Uzluk, VII/4 [1949], s. 591) gibi anlamları üzerinden onun kimliği tartışılmışsa da bugün artık şeyyadın, XIII-XIV. yüzyıllarda Mevlevîler arasında yüksek sesle manzumeler teganni eden

bir tür okuyucu (güyende) olduğu bilinmektedir (İA, XI, 493). Şairin *Ahvâl-i Kıyâmet* adlı eserinin sonunda Sultan Vele'den bahsetmesi (Durmaz, s. 55) ve adı bilinmeyen Mevlî şairlerinden birinin Şeyyâd-ı Mevlî diye anılması da (*Dâsitân-ı Makel-i Hüseyin*, Millî Ktp., nr. A 8294/2) aynı görüşü desteklemektedir. Bu husus, Lâmiî Çelebi'nin *Letâifnâme*'sindeki bazı müstehcen fıkralarda adı geçen Şeyyad'ın Şeyyad Hamza olamayacağına da işaret kabul edilmektedir.

Akşehir Mezarlığı'nda tesbit edilen bir mezar taşı Şeyyad Hamza'nın Aslı Hatun adında bir kızının olduğunu göstermektedir. Taşın üzerindeki 749 (1348) tarihi şairin meşhur mersiyesinin yazılış tarihiyle aynıdır. Bu da Şeyyad Hamza'nın anılan tarihte hayatta bulunduğunu ve söz konusu mersiyeyi muhtemelen veba salgınında ölen kızı için yazdığını göstermektedir. Kızının mezar taşı, Şeyyad Hamza'nın da Akşehir civarında yaşamış olabileceğine işaret etmektedir. Bu durum, kendisinden yetmiş yıl kadar önce aynı bölgede yaşayan Nasreddin Hoca ile (ö. 683/1284 [?]) Şeyyad'ın bazı fıkralarda bir arada zikredilmesini daha kolay açıklamaktadır. Şairin *Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm* adlı eserindeki bazı ifadelerden kızının yanı sıra oğlunu da kaybettiği anlaşılmaktadır.

Şeyyad Hamza'nın şiirleri onun Arapça, Farsça bildiğini ve İslâm kültürüne vâkıf olduğunu göstermektedir. Şairin dörtlük, mesnevî, kaside ve gazel tarzındaki şiirlerinin hemen hepsi dinî-tasavvufî içerikli olup münferit şiirlerinin yarıya yakını ölüm temasını işlemektedir. Hz. Peygamber'e duyduğu derin sevgi ve dönemin idarecilerine karşı beslediği öfke onun şiirlerinde öne çıkan diğer hususlardır.

Eserleri. 1. Destân-ı Yûsuf*. Yûsuf ve Züleyhâ hikâyesinin anlatıldığı eser Şeyyad Hamza'nın bilinen beş mesnevisinden en meşhurdur. Sanat kaygısından uzak, sade bir üslûbun hâkim olduğu eser 1529 beyitten oluşmaktadır. Sula Fakih'in aynı adlı eserinden özetlenerek kaleme alınmıştır. Eser Eski Anadolu Türkçesi'nin kuruluş dönemi özelliklerini yansıtır. Ayrıca ağız özellikleri, arkaik kelimeler ve deyimler bakımından dönemin en karakteristik mesnevisidir. Talat Tekin'in incelemesinden sonra (*Şeyyad Hamza'nın Destân-ı Yûsuf Mesnevisi Üzerinde Dil Tetkikleri*, mezuniyet tezi, 1951, Türkiyat Araştırma Merkezi, T. nr. 367) eser üzerine kapsamlı dil çalışmaları yapılmıştır (Şeyyad Hamza, *Yusuf u Züleyha [Destân-ı Yûsuf] Giriş-İnceleme-Metin-Diziner*, haz. Osman Yıl-

dız, Ankara 2008; İbrahim Taş, *Yusuf ve Zeliha*, İstanbul 2008; daha geniş bilgi için bk. *Destân-ı Yûsuf*, haz. Emin Eminoglu, s. 184-186). Stephanie Bowie Thomas da üzerine bir yüksek lisans tezi hazırladığı eseri İngilizce'ye tercüme etmiştir (*The Story of Joseph in Islamic Literature With an Annotated Translation of the Pre-Ottoman Destân-ı Yûsuf by Şeyyad Hamza*, New York, Colombia University, 1992). Mesnevi ayrıca Ümit Özgür Demirci ve Şenol Korkmaz tarafından neşredilmiştir (bk. bibl.). **2. Dâsitân-ı Sultân Mahmûd**. Yetmiş dokuz beyitlik bu mesnevîde Gazneli Mahmud ile bir derviş arasında yapılan madde ile mâna mukayesesi anlatılmakta, Şeyyad Hamza'nın şiirlerinin çoğunda olduğu gibi burada da dönemin devlet adamlarının zulmüne göndermelerde bulunmaktadır. **3. Ahvâl-i Kıyâmet**. Eserin müellifi ve yazıldığı dönem hakkında farklı görüşlerin olması iki ayrı metnin bulunduğunu göstermektedir. Şeyyad Hamza'nın kaleme aldığı 289 beyitlik metin Şeyyad İsâ tarafından kelime kadrosu itibarıyla değiştirilmiş ve buna elli beş beyit ilâve edilmiştir. Tek nüshası Ankara'da Millî Kütüphane'de bulunan (nr. 3772, vr. 69^b-80^b) eser üzerine Esra Durmaz yüksek lisans çalışması yapmıştır (*Şeyyad Hamza'nın Ahvâl-i Kıyâmeti*, 1994, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). **4. Mi'racnâme**. Dili sade olan 545 beyitlik bu didaktik mesnevî üzerine Gülten Feşel Güzelîk yüksek lisans tezi hazırlamıştır (Şeyyad Hamza: *Mi'rac-nâme*, 1996, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). **5. Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm**. 483 beyitlik mesnevinin ilk 356 beyti Şeyyad Hamza'ya, geri kalan 127 beyti müstensihe aittir. Bu eser üzerine Fatma Turhal Güler tarafından yüksek lisans çalışması yapılmıştır (*Vefât-ı Hazret-i Muhammed aleyhi's-selâm*, 1996, MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü). Şeyyad Hamza'nın mesnevîleri dışında bugüne kadar tesbit edilen on altı parça şiiri Fuad Köprülü, Mecdut Mansuroğlu, Necmettin Halil Onan, Saadettin Buluç, Metin Akar ve Orhan Kemal Tavukçu tarafından yayımlanmıştır (Merhan, sy. 14 [2006], s. 158-159). Bunlardan ikisi Şeyyad Hamza'nın lâdinî karakter taşıyan manzumeleri olarak sunulmuştur (Onan, VII/4 [1949], s. 529-534). Ancak bu manzumelerden ikincisi beşerî bir aşkı ifade ediyor intibanı vermekle birlikte din dışı değildir. Zira bu şiirde Hz. Muhammed söz konusu edilmektedir. Dinî muhtevalı olan diğerlerinde ise dünyanın geçiciliğine dikkat çekilerek öğütler verilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA :

Şeyyad Hamza, *Destân-ı Yûsuf* (haz. Emin Eminoglu), İstanbul 2008, s. 184-186; a.mlf., *Yûsuf u Zeliha (Destân-ı Yûsuf 'Aleyhi's-selâm ve hâzâ ahsenü'l-kaşâşi'l-mübârek) Giriş-Metin-Günümüz Türkçesine Aktarma-Dizin ve Sözlük-Tıpkıbasım* (haz. Ümit Özgür Demirci – Şenol Korkmaz), İstanbul 2008, hazırlayanların girişi, s. 10-22; Mehmed Fuad Köprülü, *Türk Edebiyatı Tarihi* (İstanbul 1926) (haz. Orhan F. Köprülü – Nermin Pekin), İstanbul 1986, s. 262; a.mlf., “Anatolische Dichter in der Seldschukenzeit, I. Sejjât Hamza”, *KCs.A*, I/3 (1922), s. 183-189; a.mlf., “Selçukiler Devrinde Anadolu Şairleri I: Şeyyad Hamza”, *TY*, I (1340/1924), s. 27-33; Cem Dilçin, “XIII. Yüzyıl Metinlerinden Yeni Bir Yapıt: Ahvâl-i Kıyâmet”, *Ömer Asım Aksoy Armağanı*, Ankara 1978, s. 49-86; N. A. Anikeevoj, *Şejjâd Hamza / Şejjâd Chamza: Jusufi Zelicha*, Moskva 1992; Esra Durmaz, *Şeyyad Hamza'nın Ahvâl-i Kıyâmet'i* (yüksek lisans tezi, 1994), MÜ Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, s. 55; Abdurrahman Güzel, *Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı*, Ankara 2000, s. 184-186; Necmettin Halil Onan, “Şeyyad Hamza'nın İki Yeni Gazeli Dolayısıyla”, *DTCFD*, VII/4 (1949), s. 529-534; F. Nâfiz Uzluk, “Şeyyad Sözü Hakkında Araştırma”, a.e., VII/4 (1949), s. 587-592; Metin Akar, “Şeyyad Hamza Hakkında Yeni Bilgiler”, *MÛTAD*, sy. 2 (1986), s. 1-14; M. Adamoviç, “Ein Weiteres von Şeyyad Hamza”, *MT*, XVII (1996), s. 87-102; Mustafa Çıpan, “Şeyyad Hamza'nın Hayatı, Eserleri, Edebî Şahsiyeti, Kasidesinin İncelenmesi ve Onikinci Beytinin Şerhi”, *Yeni İpek Yolu*, sy. 1, Konya 1998, s. 351-360; Mustafa Aça, “Şeyyad Hamza'nın Yusuf u Züleyha Mesnevisi ile Tatar Türklerinin Yusuf Kitabı Üzerine Karşılaştırmalı Bir Bakış”, *Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi*, sy. 17, Ankara 2004, s. 7-20; Orhan Kemal Tavukçu, “Şeyyad Hamza'nın Bilinmeyen Bir Şiiri Münasebetiyle”, *The International Journal of Central Asian Studies*, X, Seoul 2005, s. 181-195; Aziz Merhan, “Şeyyad Hamza'nın Yeni Bir Şiiri”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, sy. 14, Kütahya 2006, s. 157-171; Ömer Faruk Akün, “Şeyyâd”, *İA*, XI, 493-497; Sâdettin Buluç, “Şeyyâd Hamza”, a.e., XI, 497-499; Kathleen Burrill, “Şeyyâd Hamza”, *ELP* (İng.), IX, 419-420; Halil Erdoğan Cengiz, “Şeyyad Hamza”, *TDEA*, VIII, 152-153.

ORHAN KEMAL TAVUKÇU

ŞEYZELE

(شيدلة)

Ebû'l-Meâlî Şeyzele Azîzî
b. Abdilmelik b. Mansûr el-Cîlî
(ö. 494/1100)

Şâfiî âlimi.

Şeyzele lakabının anlamı ve Ebû'l-Meâlî'ye niçin verildiği bilinmemektedir. Şeyzele, İran'ın Gilân bölgesinden olup bu bölgeye uğrayan İsmâil b. Abdurrahman es-Sâbûnî, Âmûl'de Ebû Hâtim Mahmûd b. Hüseyin el-Kazvînî, 440 (1048) yılından önce gittiği Bağdat'ta Ebû Muhammed Hasan b. İsâ b. Muktedir-Billâh, Ebû Tâlib İbn Gaylân el-Bezzâz ve Ebû Muhammed Ha-